

Arbetarlitteratur – trots allt

Therese Bohmans *Den andra kvinnan*

Magnus Nilsson

Therese Bohmans roman *Den andra kvinnan*, som togs väl emot av kritiken när den kom ut 2014 och bland annat nominerades till Nordiska rådets litteraturpris 2015, handlar om en ung kvinna med arbetarklassbakgrund som studerat på universitet och har författardrömmar, men för tillfället jobbar som timvikarie i ett storkök på ett sjukhus. Hon funderar mycket över sin klassbakgrund och klasstillhörighet och jämför sig ständigt med människor ur andra samhällsskikt, exempelvis studiekamrater, arbetskamrater, vänner och – inte minst – en gift överläkare som hon har ett förhållande med. Det är faktiskt ingen orimlighet att säga att klass – och särskilt det faktum att huvudpersonen kommer ur arbetarklassen och arbetar i ett arbetarklassyrke – är romanens huvudtema.¹

Därför hade man kunnat vänta sig att Bohmans roman skulle hälsas som ett tillskott till den nya våg av arbetarlitteratur som svept fram i Sverige under de senaste decennierna och att den skulle ådra sig intresse inom den arbetarlitteraturforskning som under ungefär samma period fått ett starkt

---

¹ I en intervju i samband med att *Den andra kvinnan* nominerades till *Tidningen Vi:s* litteraturpris framhåller Bohman att klass är en "besatthet" för henne. Nina Solomin, "Och de nominerade är...", *Vi* vol. 76 (2014–10–31): 52.

uppsving i litteraturvetenskapen, exempelvis inom Nordiskt nätverk för arbetarlitteraturforskning (NordArb).² Så har dock inte blivit fallet.

En anledning till detta kan vara att huvudpersonen i *Den andra kvinnan* inte framstår som någon typisk representant för den traditionella arbetarklassen. Istället verkar hon förkroppsliga det som många kommentatorer skulle beskriva – med utgångspunkt i den brittiske ekonomen Guy Standings teorier i *The Precariat: The New Dangerous Class* (2011, på svenska som *Prekariatet: Den nya farliga klassen* 2013) – som denna klass marginalisering i vår tids nyliberala och globaliserade kapitalism och framväxten av en ny underklass, det så kallade prekariatet, som konstitueras av en avsaknad av den trygghet på arbetsmarknaden som anses utmärka arbetarklassen. En annan anledning kan vara att romanen innehåller en explicit kritik av den arbetarlitterära traditionen, med fokus på såväl dess estetik som dess skildring av klass.

Syftet med denna artikel är att placera *Den andra kvinnan* i dialog med begreppet arbetarlitteratur (som det används i forskningen om svensk litteratur) och den svenska arbetarlitterära traditionen, och att diskutera hur romanen både anknyter till och utmanar dessa. Fokus i dialogen kommer att ligga på två saker: (1) romanens tematisering av klass och arbete, och (2) dess diskussion av estetik.

En typisk arbetarroman

Enligt den definition av (den svenska) arbetarlitteraturen som jag lanserade för 20 år sedan, och som jag filat på sedan dess, konstitueras denna litteratur av att dess reception ”i avgörande grad påverkas av att den kopplas samman med arbetarklassen och därför inordnas i den arbetarlitterära traditionen”.³ Att *Den andra kvinnan* i hög utsträckning skildrar huvudpersonens reflexioner om sitt förhållande till arbetarklassen etablerar en tydlig koppling till denna klass. Dessutom innehåller romanen referenser till en klassisk arbetarförfattare, Harry Martinson. Han beskrivs som huvudpersonens, tillika den autodiegetiske

---

² För en översikt av den nya vågen av svensk arbetarlitteratur och forskningen om densamma, se Magnus Nilsson, ”Den nya vågen av svensk arbetarlitteratur”, *Arbejderhistorie: tidskrift för historie, kultur og politik*, no. 1 (2021), 56–75.

³ Magnus Nilsson, ”Inordning och uppror: Om det ambivalenta förhållandet till traditionen i modern svensk arbetarlitteratur”, *Tidskrift för litteraturvetenskap* vol. 42, no. 1 (2012:1): 51.

berättaren, idol, vilket kan läsas som en inbjudan att placera hennes berättelse, och därmed romanen, i den arbetarlitterära traditionen.

I samma riktning pekar det faktum att huvudpersonen väl motsvarar den traditionella bilden av en arbetarförfattare: en person ur arbetarklassen som skildrar sina egna klasserfarenheter.⁴ Och det gör även författaren. I en intervju med Bohman i samband med publiceringen av *Den andra kvinnan* framhåller journalisten Lisa Boda att de biografiska likheterna mellan författaren och huvudpersonen är ”påfallande”: ”Även Therese Bohman kommer från det hon kallar ’skötsam arbetarklass’, hon är uppväxt i Kolmården nära Norrköping och har, berättar hon, diskat i samma sjukhusmatsal. Bakom sig har hon den resa till Stockholms kultur- och medieklass som bokens jag eftersträvar”.⁵

Mot denna bakgrund är det inte överraskande att litteraturvetaren Ingrid Nestås Mathisen placerat *Den andra kvinnan* i ett arbetarlitterärt sammanhang genom att peka på likheter med den norska författaren Ninni Roll Ankers ”klassiske arbeidarroman” *Den som henger i en tråd* (1935) eller att kritikern Tim Andersson beskrivit den som (bland annat) ”ett slags proletärroman”.⁶ Däremot överraskar det en aning att andra arbetarlitteraturforskare inte uppmärksammat Bohmans roman. I de åtta forskningsantologier som sedan 2010 getts ut av NordArb lyser den exempelvis med sin frånvaro.

Polemik mot arbetarlitteraturen

Möjligen blir arbetarlitteraturforskarnas svala intresse mindre överraskande när man inser att det såväl i Bohmans kommentarer om sitt författarskap som i *Den andra kvinnan* finns flera saker som problematiserar beskrivningen av henne som arbetarförfattare och hennes roman som arbetarlitteratur.

---

⁴ Magnus Nilsson, *Literature and Class. Aesthetical-Political Strategies in Modern Swedish Working-Class Literature* (Berlin: Humboldt-Universität, 2014), 129–30; Magnus Nilsson, ”The Making of Swedish Working-Class Literature”, i *Working-Class Literature(s). Historical and International Perspectives*, John Lennon & Magnus Nilsson red. (Stockholm: Stockholm University Press, 2017), 95–127.

⁵ Lisa Boda, ”Gräver djupt i passionen”, *Skånska Dagbladet*, 2014–07–27. Även andra kritiker har fäst sig vid Bohmans klassbakgrund, att hon ”vuxit upp [...] långt borta från kulturmedelklassen”, som det heter i en intervju i samband med att hon 2019 tillträdde som konstredaktör i *Expressen*. Osign., ”Det är destruktivt att se sig själv som en outsider”, *Expressen*, 2019–10–01, <https://www.expressen.se/kultur/konst/det-ar-destruktivt-att-se-sig-sjalv-som-en-outsider/>.

⁶ Ingrid Nestås Mathisen, ”21 stova til middelklassen”, *Boygen*, (2019:3–4): 13–14; Tim Andersson, ”Passionerad flanörsroman”, *Söderhamns-Kuriren*, 2014–08–25.

En sådan sak är att Bohman identifierar sig politiskt som ”inte vänster” och att hon sagt sig företräda en ”borgerlig kultursyn”.⁷ Traditionellt har nämligen arbetarlitteraturen kopplats samman med socialism och arbetarrörelse. Exempelvis har den svenska arbetarlitteraturforskningens nestor, Lars Furuland, definierat den som ”skönlitterära verk, som handlar om arbetarklassens förhållanden och är skrivna av författare som på ett eller annat sätt har varit knutna till arbetarrörelsen”.⁸ Han har också framhållit arbetarlitteraturens ideologiska affinitet med arbetarrörelsen som dess främsta kännetecken.⁹

En annan sak som kan försvåra läsningen av *Den andra kvinnan* som arbetarlitteratur är att romanen innehåller en tämligen explicit kritik av denna litteratur. När den namnlösa huvudpersonen reflekterar över en skivutbildning hon gått konstaterar hon att hon var den enda av studenterna som hade arbetarklassbakgrund och att detta gjorde att hennes skrivande skiljde sig från klasskamraternas, som alla haft en trygg uppväxt i medelklassen.¹⁰ Denna trygghet, menar hon, gjorde deras texter mindre engagerande. Alltså beskriver hon sin uppväxt i arbetarklassen som betydelsefull för sitt skrivande, vilket skulle kunna läsas som att hon iscensätter sig som arbetarförfattare. Omedelbart därefter förklarar hon emellertid att hon inte intresserar sig för litteratur som explicit handlar om arbetarklasserfarenheter:

---

⁷ Karin Arbsjö, ”Therese Bohman. Jag tror att klass ofta handlar om självförtroende”, *Dagens Nyheter*, 2014–08–02. Ibland har Bohman emellertid tagit avstånd från att betecknas som höger. ”Men jag ser mig inte som höger, jag känner mig ganska opolitisk egentligen”, säger hon exempelvis i en intervju om *Den andra kvinnan*. Philip Teir & Cata Portin, ”Therese Bohman”, *Hufvudstads-Bladet*, 2014–10–22.

⁸ Lars Furuland, *Siatarna i litteraturen* (Stockholm: Tiden, 1962), 14. Jag menar att den svenska arbetarlitteraturen i allra högsta grad vuxit fram hand i hand med arbetarrörelsen och att det är rimligt att betrakta den som en politisk litteratur (se Magnus Nilsson, *Writing Class. Precarious Labour in Contemporary Swedish Literature*, (Malmö, Malmö University Press, 2025), 127–40). Jag är emellertid också av uppfattningen att det finns all anledning att ifrågasätta det faktum att begreppet arbetarlitteratur mestadels reserveras för verk med mer eller mindre socialistisk tendens (se Magnus Nilsson, ”Working-Class Literature(s)”, i *The Routledge Companion to Working-Class Literature*, Ben Clarke red. (London & New York: Routledge, 2025).

⁹ Lars Furuland, ”Från Strindberg till arbetarförfattarna”, *Förr och nu* vol. 2 (1977:1), 4.

¹⁰ Therese Bohman, *Den andra kvinnan* (Stockholm: Norstedts, 2014), 73–74.

Men jag vill inte läsa socialrealism heller. Jag tycker egentligen inte om några skildringar av arbetarklassen alls, de är alltid bara deprimerande, folk är alkoholiserade och allt är fult och elände och misär. Jag kan inte relatera till det heller. Jag är uppväxt med mat på bordet och en grundläggande känsla av trygghet, men med kulturlöshet, en känsla av att världen är liten, att vissa saker är menade för andra typer av människor. Det irriterar mig när bästsäljande arbetarklasskildringar beskriver social misär, så behöver det inte vara.¹¹

Begreppet arbetarlitteratur nämns inte här; det talas om litteratur som skildrar arbetarklassen. Men arbetarlitteraturen ingår naturligtvis i den kategorin. Dessutom har den ofta associerats med ”socialrealism”,¹² liksom med eländesskildringar. Alltså kan huvudpersonens kritik läsas som kritik av den arbetarlitterära traditionen.

Denna kritik har två utgångspunkter. Den första är *estetisk*: huvudpersonen i *Den andra kvinnan* gillar inte socialrealism eller ”deprimerande” skildringar av socialt elände. Det hon uppskattar i litteraturen och som får henne att vilja ägna sig åt den är i stället dess skönhetsvärden: ”hade den inte varit vacker hade jag inte velat ha den”.¹³

Den andra utgångspunkten för den kritik som huvudpersonen i *Den andra kvinnan* riktar mot arbetarlitteraturen kan beskrivas som *ontologisk*. Genom att den fokuserar på fattigdom och otrygghet ger den, menar hon, en ofullständig bild av denna klass – en bild som exkluderar hennes erfarenheter. För huvudpersonen innebär det faktum att hon vuxit upp i arbetarklassen nämligen inte främst att hon lidit materiell nöd, utan att hon inte haft samma tillgång till kultur som exempelvis de andra studenterna vid skrivarskolan:

---

¹¹ Bohman, *Den andra kvinnan*, 75.

¹² Se Örjan Nyström, ”Tillhörighet och oberoende”, *Arbetet* 2012–09–18, <https://arbetet.se/2012/09/18/tillhorighet-och-oberoende/>. Med tanke på att Bohman är mycket konstkunnig och att huvudpersonen i *Den andra kvinnan* har ett starkt konstintresse kan det kanske också vara på sin plats att nämna termen socialrealism inom bildkonsten ofta används om skildringar av arbetarklassen, exempelvis Gustave Courbet och Honoré Daumiérs arbetarskildringar.

¹³ Bohman, *Den andra kvinnan*, 73.

Jag föreställde mig deras släktmiddagar och semestrar, vackra våningar och utsikter, bildade samtal. Det var något slags klyscha av borgerlighet som helt säkert inte stämde med verkligheten, de flesta av dem kom säkert inte från den typen av privilegierad övre medelklass, utan helt vanlig landsortsmedelklass med föräldrar som var lärare och socionomer och tandsköterskor, men även där, tänkte jag, fanns det böcker och sommarhus och folk som kunde spela piano. Och några av dem runt bordet på skrivarskolan hade faktiskt föräldrar som var läkare och jurister [...].¹⁴

Den ambivalenta arbetarlitteraturen

Estetisk och ontologisk kritik har upprepade gånger riktats mot den arbetarlitterära traditionen. På 1940-talet hävdade exempelvis Folke Fridell att 1930-talets arbetarlitteratur var ur takt med tiden – att dess (föregivna) fokus på ekonomisk fattigdom helt enkelt saknade relevans i välfärdsstaten, där klassorättvisor snarare handlade om att arbetarna inte fick vara med och ”dela och bestämma” i produktionen, som romankaraktären Fyll-Larsson uttrycker saken i romanen *Död mans hand* (1946).¹⁵ Ett annat exempel är Stig Sjödens kritik under främst 1970-talet av en av arbetarlitteraturens viktigaste litterära former, kampdikten, vars revolutionära patos enligt honom spelat ut sin roll när arbetarrörelsen erövrat den politiska makten och anammat en reformistisk ideologi.¹⁶ Från senare tid kan man nämna Kristian Lundbergs kritik av såväl en föregiven avsaknad av existentiella dimensioner i arbetarförfattarnas skildringar av klassamhället som de litterära former som dominerar i den arbetarlitterära traditionen – särskilt dess socialt inriktade realism.¹⁷

Den kritik författare som Fridell, Sjödin och Lundberg riktat mot den arbetarlitterära traditionen har inte byggt på något absolut avståndstagande från densamma; kritiken har formulerats *inifrån* och syftat till förnyelse, snarare än

---

¹⁴ Bohman, *Den andra kvinnan*, 73–74.

¹⁵ Folke Fridell, *Död mans hand* (Stockholm: Federativs, 1946), 131. Fridells kritik är intressant, men utan rvekan överdriven. Det gäller inte minst hans tes att 30-talisterna skulle ha fokuserat på ekonomiska frågor. Exempelvis skriver Lars Furuland följande om en av de centrala romanerna i 30-talets svenska arbetarlitteratur, Ivar Lo-Johanssons *Godnatt, jord* (1933): ”Tillsammans taget framstår inte den materiella nöden utan den andliga misären, ofriheten och frånvaron av valmöjligheter som det mest tryckande och allvarliga i statarlivet”. Lars Furuland, *Statarnas ombudsman i dikten. En bok om Ivar Lo-Johansson* (Stockholm: LT:s förlag & Sv. lantarbetareförbundet, 1976), 51.

¹⁶ Magnus Nilsson, *Kampdiktare i folkhemmet. Arbetarpoeten Stig Sjödin* (Stockholm: Verbal, 2021), 123–124.

¹⁷ Nilsson, *Literature and Class*, 126–128.

förkastelse. Kritikerna har försökt skapa en *förnyad* arbetarskildring, som bättre än den tidigare arbetarlitteraturen skulle motsvara samtidens politiska realiteter och estetiska sensibilitet.¹⁸

Med utgångspunkt i den kritik som huvudpersonen i *Den andra kvinnan* riktar mot arbetarlitteraturen skulle man kunna tänka sig att placera romanen i traditionen från Fridell, Sjödin och Lundberg och läsa den som ett slags modern arbetarlitteratur som försöker gå i takt med ett föränderligt klassamhälle.¹⁹ För detta talar bland annat huvudpersonens plädering för en fokusförskjutning mot kulturella klassorättvisor, som kan läsas som en anpassning till en samhällsutveckling där stora delar av arbetarklassen upplevt materiella förbättringar och de klassorättvisor den upplever därmed ändrat karaktär.

En annan sak som pekar i samma riktning är att *Den andra kvinnan* skildrar så kallat *prekärt arbete*, i form av huvudpersonens anställning som timvikarie. Enligt många kommentatorer är sådant arbete nämligen utmärkande för en ny fas i det kapitalistiska klassamhällets historia. Den mest kände och inflytelserika av dessa är Standing, som hävdar att prekära anställningar tvingas fram av en allt mer flexibel kapitalackumulation och att de är på väg att tränga under de trygga jobb som dominerat inom arbetarklassen under den så kallade Fordismens epok.²⁰ Att denna utveckling får konsekvenser för arbetarlitteraturens framhålls av flera av Sveriges ledande arbetarlitteraturforskare i förordet till en av NordArbs forskningsantologier:

I dagens postindustriella kunskapsamhälle, präglad av bemanningsföretag, timanställningar och påtvingat eget företagande även bland arbetarna, är klasstrukturen mer mångfaldig och komplex. Frågan om arbetarlitteraturens egenart blir därmed ytterligare problematisk. Finns arbetarlitteratur i samma mening idag som för drygt hundra eller ens femtio år sedan?²¹

---

¹⁸ Se Nilsson, "Inordning och uppror"; Nilsson, *Kampdiktare i folkhemmet*, 124–125.

¹⁹ Några andra författare som placerats i den arbetarlitterära traditionen samtidigt som de uppvisat ett utpräglat ambivalent förhållande till densamma (och särskilt till estetiken i äldre arbetarlitteratur) är Moa Martinson, Kurt Salomonson, Göran Palm (LM-böckerna), Aino Trosell, Gunder Andersson, Hans Lagerberg, Johan Jönson och Anders Teglund. Se Nilsson, "Inordning och uppror"; Nilsson, *Writing Class*, 153.

²⁰ Guy Standing, *The Precariat: The New Dangerous Class* (London: Bloomsbury Academic, 2011), <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.5040/9781849664554.ch-001>.

²¹ Beata Agrell et al., "Inledning"; i Beata Agrell et al., "Inte kan jag väl berätta allas historia?" *Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur* (Göteborg: LIR, 2016), 7.

Om dagens arbetarlitteratur – liksom den tidigare – måste anpassa sig till en ny klassverklighet är det kanske inte så konstigt om Bohman distanserar sig från den arbetarlitterära traditionen. Men denna distansering exkluderar inte nödvändigtvis henne från arbetarlitteraturen. Kanske är det rimligare att se henne som en författare som förnyar arbetarlitteraturen på ungefär samma sätt som Fridell, Sjödin och Lundberg.

Diskurs och gestaltning

Emellertid kompliceras en sådan läsning av *Den andra kvinnan* som ett försök att anpassa den arbetarlitterära traditionen till en ny klassverklighet av att huvudpersonens diskurs om klass och litteratur inte harmonierar med hur dessa saker gestaltas i romanen.

För det första matchar inte romanen de estetiska ideal som huvudpersonen formulerar i opposition mot det hon uppfattar som den traditionella arbetarlitteraturens estetik. Visserligen har *Den andra kvinnan* betydande skönhetsvärden – inte minst är Bohmans språk vackert – men den har också inslag som i allra högsta grad kan beskrivas som socialrealistiska eller naturalistiska, två estetiska riktningar som arbetarlitteraturen brukar förknippas med (företrädevis av kommentatorer som inte tycker om den).²²

Som redan påpekats är huvudpersonen starkt upptagen – faktiskt närmast besatt – av frågor om klass. Romanen tematiserar alltså i allra högsta grad sociala frågor. Dessutom gör den detta på ett realistiskt sätt – handlingen utspelar sig i en realistiskt tecknad samtid och följer logikens, sociologins, psykologins etcetera lagar. Så även om den kanske inte är socialrealistisk i strikt mening (vad det nu skulle innebära?) är den åtminstone både socialt och realistiskt inriktad. Och även om den är språkligt vacker väjer den inte från att skildra sådant som måste betecknas som fult, på ett sätt som närmar sig naturalismens. Exempelvis ägnas en hel del uppmärksamhet åt möglet som ”breder ut sig som rost” i storköket där huvudpersonen arbetar.²³ Vid flera tillfällen beskrivs också hur hon befattar sig

---

²² För en analys av en svensk arbetarförfattares faktiska förhållande till naturalismen, se Hans O. Granlid, *Martin Koch och arbetarskildringen* (Stockholm: Tiden, 1957). Viktigare än att arbetarförfattare inspirerats av naturalismen är dock att kritiker och kommentatorer associerat dem med densamma, ofta med syftet att nedvärdera deras verk. ABF:s riksstudieledare Gunnar Hirdman kritiserade exempelvis Lo-Johanssons *Godnatt, jord* för att innehålla ”naturalistiska inslag”. Se Furuland, *Statarnas ombudsman i dikten*, 75.

²³ Bohman, *Den andra kvinnan*, 114.

med olika former av smuts. Bland annat skildras hur hon gör rent avloppet under diskmaskinen i storköket.²⁴ Romanen innehåller också en tämligen utförlig beskrivning av hur huvudpersonen rotar i avloppen i sitt badrum och rensar ”handfatets avlopp och golvbrunnen från stora kokor med mörkt hår, hopklibbat av grå tvålrester och smuts”.²⁵ Medan huvudpersonen i Bohmans roman *säger* att litteraturen bör ägna sig åt skönhet *gestaltar* denna roman alltså både sociala förhållanden (klasskildringen) och sådant som måste betraktas som fult (mögel och avlopp).²⁶

För det andra finns det uppenbara skillnader mellan det huvudpersonen i *Den andra kvinnan* säger om klass i samband med att hon formulerar sin kritik av arbetarlitteraturen, sådant hon säger i andra sammanhang, och romanens övergripande gestaltning av fenomenet. Alldeles innan kommentaren om att hon ogillar arbetarskildringar formulerar hon exempelvis en kritik av kurskamraterna på skrivarskolan som går ut på att de aldrig stått inför ”avgrunden”, eftersom de alltid haft ett ”skydds nät” i form av familjen, medan hon varit tvungen att ta jobb som är ”på liv och död”, ”jobben man har för att det inte finns några alternativ”, de som är ”alternativet till avgrunden”.²⁷ Här har klass inte alls bara med tillgången till kultur att göra, utan också med ekonomi och arbete.

Arbete har också en central roll i huvudpersonens funderingar om sin klassbakgrund och i hennes dröm om att göra en klassresa. Denna dröm har hon haft ända sedan hon var liten och såg sina föräldrar åka till jobbet tidigt om morgnarna:

---

²⁴ Bohman, *Den andra kvinnan*, 91.

²⁵ Bohman, *Den andra kvinnan*, 176–177. Att rota i kloakerna är för övrigt något som arbetarförfattarna ibland anklagats för av kritiker som tyckt att litteraturen framför allt ska vara vacker och därför vänt sig mot arbetarlitteraturens naturalistiska inslag. Exempelvis beskrevs Lo-Johanssons *Godnatt, jord* av lantarbetarförbundets studieledare Carl Landelius som ett ”rotande i kloaklabyrinternas smuts och orenhet”. Se Furuland, *Statarnas ombudsman i dikten*, 75.

²⁶ Därmed påminner *Den andra kvinnan* starkt om Tove Ditlevsens så kallade Köpenhamntrilogi. Där hävdar huvudpersonen, Tove, att hon i litteraturen främst hänförs av formernas skönhet, medan verklighetsskildringar inte intresserar henne. Tove Ditlevsen, *Barndom* (Köpenhamn: Gyldendal, 2017), 48–49, 79. Samtidigt handlar trilogin i allra högsta grad om sociala frågor. Se Nicklas Freisleben Lund and Magnus Nilsson, ”Kvinnlig arbetarlitteraritet och den danska arbetarlitteraturens kanon – Tove Ditlevsens *Barndom* och *Ungdom* i dialog med Martin Andersen Nexøs *Ditte Menneskebarn*,” i Beata Agrell, Anna Forsberg och Magnus Nilsson red. *Arbetarlitteratur bortom kanon. Nordiska perspektiv* (Malmö: Malmö University Press, 2024): 167–191.

²⁷ Bohman, *Den andra kvinnan*, 74.

Jag tänkte redan då att jag inte ville ha det så, inte ett jobb där man var tvungen att stämpla in före sju, inte ett jobb som var exakt lika dant varje dag, inte ett jobb man avskydde och såg på som förlorad tid, som något poänglöst för pengarnas skull, som gjorde kroppen trött och värkande och sinnet uppgivet, blicken fäst på fredag redan på måndagen och magen full av oro på söndagskvällen.²⁸

Här är problemet inte arbetarklassens bristande tillgång till kultur, utan att arbetare har krävande jobb som inte upplevs som utvecklande, utan som ett nödvändigt ont. I ljuset av denna formulering framstår huvudpersonens dröm om en författarkarriär som en dröm inte bara om att få tillträde till kulturens värld, utan också en behagligare arbetsvardag.

När hon tar upp kulturella skillnader betonar huvudpersonen också att dessa har sin grund i ekonomiska förhållanden. Som exempel kan man ta hennes beskrivning av en kompis pojkvän som:

vacker, på det sätt som barn till rika vackra människor är, på ett alldeles självklart sätt, hela hans uppenbarelse skvallrar om segelbåtar och tennislektioner och utlandsstudier, det sitter i hans kropp: en blandning av sundhet och världsvana. Jag blir illa till mods i hans sällskap, eftersom han verkar bli illa till mods i mitt, han har en särskild förmåga att få mig att känna mig bedömd. Och billig, både rent konkret, eftersom han har en finare lägenhet och dyra kläder, en överlägsen dialekt och ett överlägset sätt att lägga fram allt han har snappat upp av franska filosofer på universitetet, men också på ett mer subilt sätt, som om det är något med mig som gör honom besvärad.²⁹

Här aktualiseras tillgången till kultur (i vid mening), men också sådant som boende och hur man klär sig, det vill säga det Pierre Bourdieu kallar kulturellt kapital.³⁰ Bourdieu menar dock att kulturellt kapital alltid står i förbindelse med ekonomiskt dito. Och denna koppling görs också av huvudpersonen i *Den andra kvinnan*. Kompisens pojkvän beskrivs ju som vacker ”på det sätt som barn till rika vackra människor är” (min kursiv). Och självklart är sådant som segelbåtar,

---

²⁸ Bohman, *Den andra kvinnan*, 141–142.

²⁹ Bohman, *Den andra kvinnan*, 57.

³⁰ Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Richard Nice övers. (London: Routledge, [1979] 2010).

tennislektioner, fina lägenheter och dyra kläder inte bara kulturella utan också *ekonomiska* klassmarkörer, vilket huvudpersonen framhäver när hon säger att hon känner sig billig, inte bara bildligt utan också ”rent konkret”.

Alltså tycks huvudpersonen i *Den andra kvinnan* inte leva i någon kvalitativt annorlunda klassverklighet än den traditionella arbetarklassens. Och berättelsen om hennes klasstillhörighet – som också är hennes berättelse – skiljer sig därmed inte radikalt från en traditionell arbetarroman.³¹

Det handlar om klass!

Huvudpersonen i *Den andra kvinnan* drömmer om att göra en klassresa – och den inbegriper såväl att skaffa sig tillgång till kulturens värld som ekonomiska förändringar som har med arbete och ekonomi att göra. Hennes mål är att bli författare, men ett första steg på vägen dit är att ta sig bort från det prekära arbetet som timvikarie i storköket. ”[J]ag har inga planer på att fortsätta med den här typen av jobb”, säger hon, ”allt jag gjort de senaste åren har handlat om att ta mig ifrån dem”.³²

Huvudpersonen är säker på att hon kommer att lyckas – att hon inte är ”som de andra timvikarierna”, vars hela liv kommer att utspela sig ”i storkök och skolbespisningar, med värkande rygg och axlar”.³³ Arbetskamraterna, menar hon, saknar, i likhet med hennes släktingar i arbetarklassen, möjligheter – och skulle ”aldrig ens [...] våga drömma om [...] självförverkligande”.³⁴ Men själv är hon annorlunda; hon ser sig som det som Bourdieu kallar en *miraculé*, en person som tycks vara opåverkad av sin klassposition.³⁵

Bland annat anser hon att hennes litteraturintresse inte bara ”skapar en distans” till arbetskamraterna i storköket utan rent av bevisar hon inte är ”ämnad för ett liv i ett storkök”.³⁶ Hon jämför sig också med en annan *miraculé* som gjort den klassresa hon drömmer om, nämligen arbetarförfattaren Harry Martinson:

---

³¹ Dock är det – vilket påpekades i not 15 – viktigt att komma ihåg att även äldre arbetarlitteratur ofta uppmärksammade kulturella klassorättvisor.

³² Bohman, *Den andra kvinnan*, 52.

³³ Bohman, *Den andra kvinnan*, 13.

³⁴ Bohman, *Den andra kvinnan*, 111.

³⁵ Se Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Reproduktionen: Bidrag till en teori om utbildningssystemet*, Gunnar Sandin övers. (Lund: Arkiv, [1970] 2008).

³⁶ Bohman, *Den andra kvinnan*, 34, 53.

”Länge hade jag en utskrivnen bild av Harry Martinson på kylskåpsdörren, den där han är så snygg, ung, framåtlutad, med tjockt vackert hår och en blick som är känslig och uppfordrande på samma gång, som om han vänder sig till just mig och sa ’Kunde jag, kan du’”.³⁷

Här apostroferas alltså en arbetarförfattare.³⁸ Men paradoxalt nog görs det på ett sätt som tonar ned betydelsen av klass. Detta kan synliggöras med hjälp av en jämförelse med Maja Ekelöfs *Rapport från en skurhink* (1970). Även där apostroferas Harry Martinson, men på ett annat sätt än i *Den andra kvinnan*:

Varje människa måste ha ett ljus som lyser upp vägen för henne om hon ska orka leva. Mitt ljus under många år har Harry Martinson varit. Han fick lida förödmjukelse. Då ska också jag klara av att vara förödmjukad... Han stod utanför och hörde de rikas skratt. Då vill också jag klara av detta utanför. Han klarade av de simplaste yrken utan att bli försoffad. Då ska också jag klara av mitt städarbete utan att drunkna i skurhinken.³⁹

Ekelöf betonar att människor formas av sin klasstillhörighet. För henne är Martinson någon som *uthärdat*, snarare än *undsluppit*, klassamhällets orättvisor och som kan hjälpa henne att göra samma sak. För huvudpersonen i *Den andra kvinnan* inspirerar han i stället i egenskap av någon som inte låtit sig påverkas av sin klassbakgrund.

Huvudpersonen i *Den andra kvinnan* tror sig vara en sådan som Martinson (eller: en sådan som hon tror att Martinson var). ”[J]ag håller mitt öde i mina händer”, tänker hon, ”det är upp till mig att förvalta det”:

Jag skulle också kunna bli en av dem som stannar kvar på universitetet. Om jag inte skriver en novellsamling och sedan romaner skulle jag kunna skriva en avhandling. Det är inte bara sådan som Alex som kan göra sådant, som kommer från familjer där alla har läst på universitetet och fått fina titlar och bra jobb, just därför borde jag göra det.⁴⁰

---

³⁷ Bohman, *Den andra kvinnan*, 53.

³⁸ Harry Martinson nämns också vid ett annat tillfälle, liksom Moa Martinson. Bohman, *Den andra kvinnan*, 60, 63.

³⁹ Maja Ekelöf, *Rapport från en skurhink* (Stockholm: Rabén & Sjögren, 1970), 12.

⁴⁰ Bohman, *Den andra kvinnan*, 141.

Ganska ofta tvivlar hon dock på sin utvaldhet och ibland grips hon av rädsla att hennes livsbana trots allt skulle vara determinerad av klassursprunget. I sina ”mörkaste stunder” tänker hon att hon skulle vara ”genetiskt förutbestämd” för sitt arbete i storköket, ”programmerad av generation på generation av arbetare”.⁴¹ Och emellanåt fruktar hon att hon försuttit sina chanser, att hon fastnat i köket:

Men vissa dagar tror jag att det kommer att fortsätta så här.

Jag kommer att skrapa ur kall mat i en ho resten av livet, stapla kantiner och lock med en lågbegåvad arbetstränande, ha på mig de fula sjukhuskläderna varje arbetsdag för alltid.⁴²

Dessa tankar återkommer flera gånger:

När jag har stått hela eftermiddagen i disken i lunchserveringen och är på väg ner i storköket för att göra rent den stora diskmaskinen där, då tänker jag att jobbet har satt sig i min kropp och min hud. Att jag är besudlad av det. Ingen kommer att vilja ta i mig igen, ingen som har den typ av liv som jag vill ha, där man slipper tillbringa dagarna med timvikariat i diskrum.⁴³

Huvudpersonen i *Den andra kvinnan* tvivlar alltså på att hon skulle vara en miraculé. Gång på gång lyfter hon också fram sin klassbakgrund som något som faktiskt påverkar henne på många olika sätt. Exempelvis blir hon underkänd på sin första tenta på universitetet för att hon inte lärt sig ”tänka abstrakt”, en färdighet som inte verkar förmedlas i skolan utan i de hem där det finns akademiker: ”Hemma hade aldrig den typen av samtal förts, och jag förstod bara inte hur alla andra kunde vara så självklara inför det, hur andra i min grupp, som också kom direkt från gymnasiet, kunde behärska det så väl.⁴⁴ Hon känner sig också socialt underlägsen den gifte överläkare hon har en affär med, särskilt när hon är i hans lägenhet:

---

⁴¹ Bohman, *Den andra kvinnan*, 52–53.

⁴² Bohman, *Den andra kvinnan*, 116.

⁴³ Bohman, *Den andra kvinnan*, 178.

⁴⁴ Bohman, *Den andra kvinnan*, 16–17.

Jag fixerar taklampan med blicken. Den ser ut som en stor kotte, det är en designlampa. Den är säkert dyr liksom allt här är dyrt. Det är bara jag som är billig. Jag måste le åt det, åt att jag ligger i makarna Malmborgs säng och besudlar den med min billighet, med mina trosor från H&M och min underklassighet.⁴⁵

Den andra kvinnan slutar med att överläkarens fru får kunskap om makens affär med huvudpersonen och erbjuder henne en större summa pengar och en lägenhet i en annan stad för att bli av med henne. Huvudpersonen reagerar först med bestörtning: ”De vill köpa mig. De vill betala mig för att vara tyst och sedan vill de skicka i väg mig från stan, som man skickade iväg pigor som hamnat i olycka med brukspatronen, för att föda sina oäktingar på annan ort”.⁴⁶ Ändå accepterar hon förslaget. Och, när en väninna frågar henne om det inte känns ”omoraliskt” svarar huvudpersonen att moral är för dem som ”har råd”.⁴⁷

Alltså slutar *Den andra kvinnan* med att klasstillhörighetens fundamentala betydelse för huvudpersonen understryks: hon accepterar erbjudandet som hennes älskares hustru ger henne eftersom hon inte har råd att låta bli. Därigenom betonas att klass i grund och botten är ett ekonomiskt fenomen och – genom jämförelsen med forna tiders pigor – att arbetarklassens grundläggande livsvillkor är relativt konstanta över tid, trots att klassamhället är ständigt förvandling (pigor var också prekärt anställda – exempelvis saknade de reglerad arbetstid och anställningstrygghet). Därmed vederläggs huvudpersonens utläggningar tidigare i romanen om att klass nuförtiden främst skulle handla om tillgång till kultur och hennes insisterande att hennes klassbakgrund inte skulle vara avgörande för hennes livsöde – de framstår som *ideologiska* föreställningar som döljer sakerna egentliga tillstånd.

Denna insikt är ett vanligt motiv i samtida svensk arbetarlitteratur. Som exempel kan man nämna Sara Beischers *Jag ska egentligen inte jobba här* (2012), som faktiskt har stora likheter med *Den andra kvinnan*. Där skildras en ung kvinna som arbetar på ett äldreboende. Inledningsvis ser hon sitt arbete bara som en källa

---

⁴⁵ Bohman, *Den andra kvinnan*, 166–167.

⁴⁶ Bohman, *Den andra kvinnan*, 192–193.

⁴⁷ Bohman, *Den andra kvinnan*, 199. Formuleringen att moral är för dem som har råd är en uppenbar referens till Brechts sentens ”Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral” i *Tolvskillingsoperan* (1928). Detta destabiliserar ytterligare huvudpersonens estetisism – Brecht är ju framför allt känd som en social och politisk författare.

till försörjning i väntan på att hon ska slå igenom som skådespelare. Efter hand kommer hon emellertid till insikt om att hennes arbete – och därmed hennes klasstillhörighet – faktiskt utgör en central aspekt av hennes liv.

Någon sådan insikt kommer huvudpersonen i *Den andra kvinnan* aldrig fram till. Istället håller hon fast vid idén att hon skulle vara en miraculé. Och kanske är detta helt enkelt en överlevnadsstrategi. Flera kritiker tycks läsa romanen så. Exempelvis beskriver Paulina Helgeson i *Svenska Dagbladet* huvudpersonen som ”en kvinna vars inre omständigheter ligger milslångt ifrån de yttre; i alla fall är det så hon är tvungen att se sig själv”, medan Henrik Jansson i *Hufvudstads-Bladet* menar att hon ”som ett slags försvar mot den ibland ganska solkiga verkligheten”, upprätthåller distans till ”det mesta”.⁴⁸ Alltså tycks *Den andra kvinnan* presentera insikten att huvudpersonens liv bestäms av hennes klasstillhörighet, även om hon aldrig själv blir medveten om det.⁴⁹

Läst på det sättet – som en skildring av en kvinna ur arbetarklassen som kan göra läsarna medvetna om den sociala betydelsen av klass – är *Den andra kvinnan*, trots allt, en tämligen traditionell arbetarroman. Just att gestalta (och propagera) klassmedvetande bland arbetare har ju varit en av den svenska arbetarlitteraturens huvudsakliga funktioner, från den tidiga kampliryken till samtida skildringar av prekärt arbete som David Ericsons *Taxfree* (2000), Kristian Lundbergs *Yarden* (2009), Rolf Almströms *Svart arbete* (2009), Daria Bogdanskas *Wage slaves* (2016) och Anders Tegglunds *Cykelbudet* (2021).⁵⁰

---

⁴⁸ Paulina Helgeson, ”Sårbar elitism – självklar och övertygande,” *Svenska Dagbladet*, 2014–08–25; Henrik Jansson, ”Hon som städar, serverar och älskar”, *Hufvudstads-Bladet*, 2014–09–14.

⁴⁹ Kanske är detta ytterligare en blinkning till Brecht. Hans mest kända verk – *Mor Courage och hennes barn* (1941) – skildrar ju en huvudperson som inte själv förstår sin situation, samtidigt som det försöker klargöra denna situation för åskådarna.

⁵⁰ Om den tidiga kampdiktens funktion att formulera och propagera proletärt klassmedvetande, se Brigitte Mral, *Frühe schwedische Arbeiterdichtung. Poetische Beiträge in sozialdemokratischen Zeitungen 1882–1900* (Uppsala: Avd. för litteratursociologi, Litteraturvetenskapliga inst., Uppsala universitet, 1985). Om hur de uppräknade skildringarna av prekärt arbete försöker fylla samma funktion, se Nilsson, *Writing Class*, 66–98. Just arbetarlitteraturens funktion att skildra och propagera för klassmedvetande har också getts stor uppmärksamhet i den nyare svenska arbetarlitteraturforskningen. Se Beata Agrell, ”Klassperspektiv i svensk arbetarprosa under 1900-talet,” i Even Igland Diesen, Ole Karlsen och Elin Stengrundet red. *Stempelslag. Lesningar i nordisk politisk litteratur* (Oslo: Novus, 2016); Beata Agrell, ”Proletär svenskhet? Klassmedvetande och fosterlandskänsla i pionjärtidens svenska arbetarprosa”, i Jens Bjerring-Hansen, Torben Jelsbak och Anna Estera Mrozewicz red. *Scandinavian Exceptionalism. Culture, Society, Discourse* (Berlin: Nordeuropa-Institut, 2021); Nilsson, *Kampdiktare i folkhemmet*; Magnus Nilsson, ”Arbetarlitteraturen och klassamhället”, i Daniel Suhonen, Göran Therborn och Jesper Weithz red. *Klass i Sverige. Ojämligheten, makten och politiken i det 21:a århundradet* (Lund: Arkiv, 2021); Nilsson, *Writing Class*.

Avslutning

Therese Bohmans roman *Den andra kvinnan* står i ett komplext förhållande till den arbetarlitterära traditionen. Romanen gestaltar frågor om klass, arbete och social mobilitet på ett sätt som anknyter till traditionen, men samtidigt kritiserar den – huvudsakligen genom huvudpersonens diskurs – denna tradition utifrån estetiska och ontologiska utgångspunkter. Huvudpersonens avståndstagande från socialt inriktad realism och hennes fokus på kulturella snarare än ekonomiska orättvisor kan läsas som en förnyelsegest – ett försök att omformulera arbetarlitteraturen i ljuset av ett förändrat klassamhälle. Men samtidigt visar romanens gestaltning, åtminstone delvis på tvärs mot huvudpersonens diskurs, med hjälp av realistiska grepp att klass fortfarande (också) är ett ekonomiskt fenomen och att arbetslivet är en av de viktigaste platserna där klassorättvisor manifesteras och konstitueras. Detta gör att *Den andra kvinnan* inte kan förstås som ett radikalt brott med den arbetarlitterära traditionen, utan snarare som en hybrid: en text som både reproducerar och omförhandlar arbetarlitterära drag. Och detta är – paradoxalt nog – något som utgör en betydande likhet med många av de mest betydande verken i den arbetarlitterära traditionen i Sverige. Att sätta *Den andra kvinnan* i dialog med arbetarlitteraturen visar därmed att den arbetarlitterära traditionen inte är något statiskt fenomen, utan ett dynamiskt fält där estetiska ideal, sociala erfarenheter och politiska betydelser ständigt omförhandlas.